

ספר בראשית
עם פירוש רד"צ הופמן
© הוצאת נצח

אתר לימודי
יהדות ורוח **דעת**

ז) חוקת המילה
(פרק יז)

כשם שה' כורת ברית את נח-בשעה שמברכו בפריה ורבייה¹⁾, כן כורת
ה' ברית את אברם בשעה שמבטיח לו בהבטחה מוחלטת את הזרע
המובטח זה מכבר ועושהו לאבי האומה²⁾. תוכנה של ברית זו הוא,
שמצדו מבטיח ה' להיות לאלהים לאברם ולזרעו אחריו וליתן לו ולהם
את ארץ כנען אחוזת עולם, בעוד שאברם מתחייב לשמור על מצוות
המילה, הוא וזרעו אחריו. והנה לגבי משמעותה של מצווה זו כבר נאמר
כל כך הרבה, עד שנסתפק להעיר, כי ביאורה הנכון ביותר כלול במלות

---

¹⁰⁾ שמות טו, כב. —

¹⁾ לעיל פרק ט. —

²⁾ לעיל טו, ד. —

הפתיחה של דבר ה' שבכאן — „התהלך לפני והיה תמים”³), על ידי המילה יתהלך האדם לפני ה' ויהיה תמים. מעיקרא הוא נועד לעבוד את בוראו, ועל ידי החטא ועל ידי ההתרחקות ממנו ית' הוא נעשה חצוי. שני כוחות מנוגדים זה לזה שולטים בו — האחד בעד ה', והאחר כנגדו. רוחו של האדם עולה למעלה, שואפת להתקרב אל בוראה לעבוד אותו. בעוד אשר חושניותו מתנגדת לסדר ולחוק האלהיים, וטוב לה בשרירות משולחת כל רסן. ברם, שניות זו איננה לרצונו ית' או לפי פעולתו ית', שכן, בשעת בריאתו היתה הכוונה לעשות את כל האדם כולו למען יעבדו ית', רוחניותו וחושניותו כאחת. אבל, את החופש הגמור נתן בידו — להגשים תוכנית זו או לעשות בניגוד לה. כיוון שהאנושות פנתה מעם הבורא, היה זה לראשונה אברם, אשר העמיד עצמו לשירותו ית', בכך שהגביר את רוחו על חושניותו. אולם, ה' לא חפץ שהחושניות שבאדם תוכנע, כי אם שהיא אף היא תטול חלק בעבודתו, ובוה תוקדש. הקדשה זו לעבודת ה' של חלקו החושני עושה האדם — על ידי המילה. ולא בכדי באה מצווה זו בשם אלהים, אותו שם שבא בתיאור מעשה בראשית. שכן, אותו אל גיבור כל-יכול השולט בטבע, הוא אשר הכל עובד אותו והכל נע לפקודתו, הרי הוא רוצה גם בכל האדם כולו, שיעבדו, כמו שאר בראיו, באופן ששני חלקיו, גם הרוחני וגם החושני, כל מהותו של האדם, יעשו רצונו. ובפתיחת דבריו מבאר האלהים עצמו את שמו — „אני אל שדי”⁴), שדי, מלשון שדה-שדד, כלומר הכל-יכול, האומר לטבע לעשות רצונו, הרי הוא זהה עם אלהים, בוראו ואדוניו של הטבע. ועם זאת פותח הפרק בשם ה' — „וירא ה'”⁵), מכיוון שחסד הוא מה שה' עושה לו כאן לאדם, כי חינוך מלא חסד הוא לאפשר לו לאדם לחזור ולהיות שלם, אחר ששלימותו נפגמה בשל התרחקותו ממנו ית'.

תמורת שמירת ברית זו מבטיח ה' לאברם, „להיות לך לאלהים ולזרעך אחר־ך”⁵), וכל כך למה? מכיוון שאברם וזרעו אחריו קבלו על עצמם,

³ מסוק א. —

⁴ שם. —

⁵ מסוק ז. —

ורק הם בלבד, את תפקידה של האנושות, הרי מתקיימת על ידיהם תכליתה של אנושות זו, והי' מיחד שמו עליהם, קורא לעצמו אלהים שלהם ובורא שלהם, כאילו כל מלאכת הבריאה שלו רק להם נועדה. מתנת הארץ להם⁶, אותה ארץ המסוגלת לאפשר השגת תכלית זו, אינה אלא תוצאה הכרחית של יחס זה.

ומכיוון שאברם נהפך לאדם חדש, הרי שניתן לו גם שם חדש — אברהם⁷, שכן, רק אדם שלם זה רוצה הוא ית' לעשותו ל„אב המון גוים“. וגם אמם של שבטים אלה בחירי יה מקבלת שם חדש — שרה, וראה בענין שם זה להלן⁸.

פרק יז, הפסוקים א"ב. ויהי אברם בן־תשעים שנה ותשע
שנים, וירא ה' אל־אברם ויאמר אליו אני־אל שדי
התהלך לפני והיה תמים. ואתנה בריתי ביני ובינך,
וארכה אותך במאד מאד.

בן־תשעים וגו'. חשיבותה המרובה של הברית המתוארת להלן מצריכה את קביעת הזמן המדויק של כריתתה. — וירא, ראה להלן יח, א. — אני וגו'. בכריתת הברית הראשונה⁹ בא ה' אל אברם בשם ה'. חסד עושה הוא ית' לאברם בהבטיחו לו את ארץ כנען, ללא כל תמורה מצדו. השם שבא כאן כבר הוסבר לעיל¹⁰. — התהלך לפני וגו'. להתהלך לפני ה' משמעו כמו להלך בדרכי ה', דהיינו ללכת בדרכים שהוא ית' ציווה; השווה להלן כד, מ; מח, טו; ישעיה לח, ג. — תמים, ראה לעיל¹¹. — ואתנה בריתי, בעוד שבדרך כלל נאמר להקים ברית.

⁶ פסוק ה. —

⁷ פסוק ה. —

⁸ פסוק טו. —

⁹ לעיל טו, ז. —

¹⁰ בדברי המבוא לפרק (המ'). —

¹¹ שם (המ'). —

ואולי בא השימוש בביטוי זה כבר בהתחשב עם המילה; השווה „את קשתי נתתי וגר" (12). — וארבה וגר. כלומר אעשה אותך „לאב המון גוים" (13).

הפסוקים נ"ח. ויפל אברם על-פניו, וידבר אתו אלהים לאמר. אני הנה בריתי אתך, והיית לאב המון גוים. ולא-יקרא עוד את-שמך אברם, והיה שמך אברהם כי אבי-המון גוים נתתיך. והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים, ומלכים ממך יצאו. והקמתי את-בריתי ביני וכינך ובין זרעך אחריו לדרתם לברית עולם, להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו. ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגרוד את כל-ארץ כנען לאחזת עולם, והייתי להם לאלהים.

ויפל אברם. סימן לציטנותו, לנכונותו של אברהם לקיים את אשר ה' יצווה עליו. אולם הוא חוזר ומזדקף, כפי שמוכח מפסוק יז. — אני, כלומר באשר לי, מקביל אל „ואתה" שבפסוק ט. תחילה מודיע ה' את אשר בדעתו לעשות, ורק אחרי זה הוא תובע את התמורה. — הנה בריתי אתך. לדעת הרמב"ן (14) הרי זה „כטעם הנה אנכי עמך" (15). האות של ברית זו — „אות ברית ביני וביניכם" (16) — הוא אות ליחס המיוחד שבין ה' לישראל, כשם שהשבת מהווה אות ברית — „לעשות את-השבת לדרתם ברית עולם. ביני ובין בני ישראל אות היא" (17), ומכאן שמילה דוחה שבת (18). — לאב המון גוים. לדעת

(12) לעיל ט, יב. —

(13) להלן פסוק ד. —

(14) לפסוק ט (המ'). —

(15) להלן כה, טו. —

(16) להלן פסוק יא. —

(17) שמות לא, טז, יז. —

(18) מכילתא שם ורי גם שבת קלב, ע"א. והשוה רמב"ן לפסוק ט' (המ'). —

רש"י¹⁹) מוסבת הבטחה זו גם על ישראל, גם על אדום וגם על שאר העמים מצאצאי אברם, והיינו בני קטורה (להלן כה, ב"ד)²⁰). אך בצדק מעיר הרמב"ן "ואיננו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו, והוא אינו מקיים המילה". לדעתו אין הכוונה כאן אלא לישראל בלבד, והוא לבדו נקרא "המון גוים"; השווה "גוי וקהל גוים יהיה ממך" (להלן לה, יא), "ונתתיך לקהל עמים" (להלן מה, ד). ועם זאת יש לקבל את הדברים כמשמעם, שכן מצינו במשנה²¹) "הגר מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו". ועל זה נאמר בכרייתא בירושלמי²²) בשם רבי יהודה — "גר עצמו מביא וקורא. מה טעם? כי אב המון גוים נתתיך. לשעבר היית אב לארם ועכשיו מיכן והילך אתה אב לכל הגויים". דעתו זו של רבי יהודה גפסקת כהלכה על ידי הרמב"ם^{22*}). הוזה אומר, שכל העמים המאמינים באלהי אברהם ומקיימים את בריתו עם אברהם — לזרע אברהם ייחשבו. — א ב, ולא אבי, משום השם אברהם. — ולא יקרא... את ש מ ד. יש כאן יחסת-את בבנין סביל כמו לעיל ד, יח. — א ב ר ה ס. לפי רש"י נוספה האות ה"א כדי ליצור את ההברה "הם" (= המון), וזאת מבלי להחסיר את האות רי"ש. לפי הראב"ע הרי מתקבלת על ידי תוספת הרי"ש המשמעות אביר המון גוים, ואף לפיו נבחרה צורה זו כדי לא להחסיר מאומה מן השם אלא להוסיף עליו בלבד. והנה, אילו פירושה של המלה אב שבכאן היה — אדון, אפשר היה לקבל את הסברו של הראב"ע, לפיו הכוונה לאבר (— אביר). אולם מהקשר הדברים ניתן לראות, שהמלה אב באה כאן במשמעה המקובל. לכן יש לקבל את דעתם של רוב החוקרים החדשים²³), שלפיהם פירושו של רהם הוא, בדומה למשמעותה של מלה זו בשפה

¹⁹) לפסוק ו (המ'), ובעקבותיו גם חוקרים חדשים כמו קנובל ודילמן. —

²⁰) השחה לשון רש"י ונימוקו "ישראל ואדום, שהרי ישמעאל" וכי (המ'). —

²¹) בכורים א, ד. —

²²) מסכת ביכורים פרק א, ד (המ'). —

^{22*}) הלכות ביכורים פ"ד הל' ג, ושם "אב כל העולם כולו שנכנסין תחת

כנפי השכינה" (המ'). —

²³) דליצש, קנובל, קייל, גוניוס, פירשט. —

הערבית — המון עם רב, ולפיכך פירושו של אברהם — אב המון גדול. המלה העברית העתיקה רהם, שנשתמרה בלשון הערבית, ייתכן שכבר בזמן מתן תורה לא היתה בשימוש, ומשום כך היה צריך הכתוב לפרשה כאן על ידי „המון גוים” — והפירוש וגו' משפט זה הוא ביאורו המפורט של „אב המון גוים”, לאמור העמים יתיחסו אל אברהם, יהיו מצאצאיו, להוציא עמים אשר יסתפחו אל אברהם, בחינת „את הנפש אשר עשו בחרן”²⁴). — ומלכיים וגו'. העם הזה יהיה עצמאי, השלטון בו יהיה בידי מלכים מקרבו. — והקמתי. כאן ניתנת ההבטחה שבדית זו עם אברהם תתקיים גם עם זרעו אחריו, „לדרתם”. — להיות לך... אחריו. כשם שה' יהיה אלהים — מנהיג ומגן — לאברהם, כן יהיה אלהים — מנהיג ומגן — גם לזרעו. — ונתתי... עולם. להבטחה זו מתווספת כאן הבטחת הארץ. אותה ארץ שבשביל אברהם לא היתה אלא „ארץ מגוריו”, לצאצאיו היא צריכה להיות „אחוזת עולם”. יש כאן איפוא הבטחה גדולה יותר לצאצאיו מזו שניתנה לאברהם עצמו, אף על פי שנאמר „לך”, כלומר שאברהם נוחל את הארץ יחד עם זרעו. — והייתי להם לאלהים. לכאורה אין זו אלא חזרה על „להיות לך לאלהים” הנאמר כבר, אך לאמיתו של דבר אינו כן. כשם שהארץ לא היתה לו לאברהם, בזמן חייו, אלא ארץ מגורים, ורק לזרעו היתה לאחוזת עולם, כך גם ניתנה התגלות השכינה לזרעו אחריו בחזקה גדולה יותר, יש במלים אלה כבר משום הבטחת ה' להתגלות לצאצאיו של אברהם בשם הויה, אולם לא נאמר לאברהם דבר, באיזו מידה תיראה קרבת ה' אצל בניו יותר מאשר אצלו, ורק למשה מתגלה ענין זה; וראה ביאורנו לשמות ו, ג.

הפסוקים ט"ז. ויאמר אלהים אל־אברהם ואתה את־בריתי תשמר, אתה זורעך אחריו לדרתם. זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם וכין זרעך אחריו, המול לכם כל־זכר, ונמלתם את בשר ערלתכם, והיה לאות ברית ביני וביניכם. ובן־שמנת ימים ימול לכם כל־זכר

²⁴ (לעיל יב, ה.) —

לדרתיכם, יליד בית ומקנת-כסף מכל בן נכרי-אשר לא
 מזרעך הוא. המזול | ימזל יליד ביתך ומקנת כסף,
 והיתה בריתי כבשרכם לברית עולם. וערל | זכר אשר
 לא-ימזל את-בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה,
 את-בריתי הפר.

ויאמר. המשך נאום ה' נפתח במלה „ויאמר“, מפני שהוא מהווה את
 חלקו השני של נאום זה. — ואתה, מקביל אל „אני“ שבפסוק ד. —
 את-בריתי תשמר. מעשה המילה עצמו נקרא בפסוק הבא בשם
 „ברית“, ובפסוק שאחריו, לעומת זה, הוא מצויין בשם „אות ברית“. שם
 זה בא על המעשה עצמו, באופן בלעדי, שכן אות וסמל היא המילה
 לברית שכרת ה' עם אברהם ובניו, שהם יהיו לו לעם, והוא יהיה להם
 לאלהים. אך אות הברית נקרא גם ברית, משום שה' שם אות שניתן
 לראותו תחת הברית הבלתי נראית, והוא חפץ בשמירתה של ברית זו
 על ידי עשיית האות. הלכך, מי שאינו מקיים את אות הברית, ייחשב
 לו הדבר כמו הפר את הברית עצמה (פסוק יד). אולם, גם לא די בשמירה
 על עצם האות, אם לא יישמר הרעיון שבא לביטוי בו, ובצדק אומר
 איפוא הנביא ירמיה (25) — „הגה ימים באים נאם-ה' ופקדתי על-כל-מזל
 בערלה... כי כל-הגוים ערלים וכל-בית ישראל ערלי-לב“. אמור מעתה,
 מי שאינו מל את לבו, מי שאינו מכניע את נטיות לבו לו ית', כלומר
 מי שדוחה את רעיון המילה, הרי הוא ייענש כמו „כל הגוים ערלים“. —
 אתה וזרעך וגו'. מצוות המילה נקבעת בפסוק זה מכאן ולדורות, ואם
 הכתוב חוזר ומלמדה בספר ויקרא (26), הרי אין זה אלא להתיר עשייתה
 גם בשבת (27), ואין להחיל כאן את הכלל „כל מצוה שנאמרה לבני נח
 ונישנית בסיני, לזה ולזה (28) נאמרה“ (29). — זאת... ביני וגו'. „ביני“

(25) ירמיה ט, כד ואילך. —

(26) יב, ג. —

(27) „למישרי שבת הוא דאחא“, סנהדרין נט, ע"ב (המ'). —

(28) כלומר לישראל ולבני נח (המ'). —

(29) שם, שם ע"א (המ'). —

הוא ביאור נוסף על „בריתי“ כלומר הברית הקיימת ביני וכו'. —
 וביניכם ובין זרעך. „וביניכם“ מוסב על אברהם ובני ביתו, ורק
 „ובין זרעך“ מדבר בעם ישראל. — המול, מקור בנפעל³⁰), במשמעות
 הציווי, — ונמלתם. אין זה בנין קל משורש נמל, כפי שסובר הראב"ע,
 אלא זוהי צורת נפעל משורש מול, במקום ונמלתם, ואפשר להבינה
 במשמעות ההתפעל — ומלתם עצמכם. — את בשר. יחסת-את של היחס,
 כאילו נאמר בבשר ערלתכם. — ערלתכם. ערל = רעל, דהיינו³¹)
 להיות רפה, בניגוד למוצק, המתוח. הרמב"ן לפסוק יד מעיר, כי בביטוי
 „בשר ערלתכם“ כלולה קביעת מקומה המדויק של המילה, כי המלה
 ערלה משמשת ביאורה של המלה בשר — „... אבל אמר בשר ערלתכם,
 שתכרתו הבשר שהיא ערלה בכס, כלומר הבשר האוטם בכס, ואין בגוף
 בשר אוטם וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא וישאר בלא ערלה זולתי
 בשר החופה את העטרה שהזכירו החכמים“; והשווה רש"י ד"ה וערלתם
 ערלתו, ויקרא יט, כג, אולם, על פי רוב בא הביטוי ערלה לציון העור
 המצפה את האבר, ולא לציון האבר המכוסה בו. לפיכך מוטב יהא לבאר
 בשר ערלה כאילו נאמר בשר המכוסה בערלה³²). — ביני וביניכם
 מלמד, שפסוק זה מדבר באברהם ובבני ביתו, בשבילם מקבלת מצוה זו
 תוקף מיד עם נתינתה, ואילו הנאמר בפסוק הבא (יב) מהווה את הציווי
 לדורות הבאים — „לדרתכם“. אצלם צריך לעשות את המילה ביום
 השמיני ללידה. — ובן-שמת ימים, רבים מן החוקרים החדשים
 קושרים הלכה זו אל חוקת הטהרה, לפיה טמאה היא היולדת במשך שבעת
 הימים הסמוכים ללידתה, וכאילו דבקה איפוא טומאתה גם ברך הנוול.
 אולם, לא מצינו בשום מקום במקרא אפילו רמז לטומאה כלשהי של הילד
 עקב לידתו, ועוד, הרי לפי הלכה זו נהג אברהם אבינו לגבי יצחק בנו, אף
 כי טרם תינתן חוקת הטהרה, אמנם, מצינו בתלמוד³³) את הכלל „כל
 שאמו טמאה לידה נימול לשמונה, וכל שאין אמו טמאה לידה — אין

³⁰) השווה איזולד § 328 c. —

³¹) לפי דליצש. —

³²) דהיינו לפי דליצש; ר' הערה קודמת (המ'). —

³³) שבת קלה, ע"א (המ'). —

נימול לשמונה". אלא כבר שאל על כך אביי — „דורות הראשונים יוכיחו“³⁴), וניתנה לו שם התשובה — „ניתנה תורה ונתחדשה הלכה“, כלומר רק אחר מתן תורה נעשו שני חוקים אלה תלויים זה בזה. נמצא, שטעמה של קביעת המילה ליום השמיני ללידה — אחר הוא, והוא קשור לחוקת הטומאה והטהרה רק בכך, שהרעיון שביסוד שניהם בענין זמנם — היום השמיני — הוא דומה. אין הרך הנולד יכול להיות מוקדש לעבודת הבורא על ידי המילה ולקבל את יעודו הנעלה אלא ביום השמיני; בשבעת הימים הראשונים להיוולדו הוא נתון עדיין כולו בהשפעת הלידה הפיזית ואינו בשל עדיין לקיומו החדש. ובדומה לזה נצטוונו גם לגבי הבהמה — להשאירה שבעה ימים תחת אמה, כי רק מן היום השמיני והלאה תירצה לקרבן³⁵). טומאתה בת השבעה של הנידה³⁶ כמו טומאתה בת השבעה של יולדת הוצר³⁷) מיסודות אף הן על בסיס זה, בכך שהתורה רואה את הכוח הפיזי כפועל ומשפיע במשך שבעה ימים. ובדרך זו אפשר לקשור את מצוות המילה ביום השמיני עם טומאת האם; והשווה לויקרא פרק יב³⁸). — י ל י ד ב י ת וגו' מראה שיש לקיים מצוות המילה גם אצל העבדים שהם נכרים, אלה שאינם מזרעו של אברהם — „מכל בן־נכר“ — ו מ ק נ ת - כ ס ף. מקנה פירושו בעצם — קנין, כלומר זה שנקנה בכסף. — ואף על פי שבדרך כלל תיעשה מילת יליד בית ביום השמיני, ומילת מקנת כסף ביום הקנייה, הרי יש ומילת יליד בית צריך שתיעשה ביומו הראשון, ומילת מקנת כסף — ביום השמיני^{38*}). — מ כ ל ב ן - נ כ ר. כמו לעיל ז, כב. — ת מ ו ל | י מ ו ל וגו'. בתלמוד³⁹) דורש רבי יוחנן

³⁴ שם, ור' רש"י שם — „מאברהם עד מתן תורה, שניתנה מילה ולא נהגו

טומאה“ (המ'). —

³⁵ ר' ויקרא כב, כז. —

³⁶ ויקרא טו, יט. —

³⁷ שם יב, ב. —

³⁸ חלק א, ע' רמט ואילך במהדורת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ג (המ'). —

^{38*} שבת קלה, ע"א (המ'). —

³⁹ עבודה זרה כז, ע"א. —

מכאן, שמילה בעובד כוכבים פסולה היא⁴⁰). מסתבר, שכפל הלשון בא להדגיש, שהמצווה היא בעצם העשייה, כלומר אין די בכך שבן אברהם יימצא מהול, ואין מעשה מצווה זה יכול איפוא להעשות אלא על ידי מי שבעצמו נצטווה עליו. אך יפה מפרש גם הראב"ע⁴¹) טעם כפל הלשון: „ואתה, אברהם, המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום, ואם הם גדולים.“ — ברית י, כמו אות ברית. — וערל | זכר. השווה רש"י ורמב"ן. — אשר לא ימול, בנין נפעל. — ונכרתה. מויקרא כ, ד"ה ניתן לראות, שעונש כרת הנו עונש מיתה בידי שמים; השווה פירושונו שם⁴²). וטענתם של חוקרים חדשים על אודות הסתירה המדומה בעונש מחלל השבת — פעם „מות יומת“ ופעם „כרת“⁴³) — אינה, שכן כבר פירשו חכמינו ז"ל⁴⁴), שעונש כרת בא במקרה, שבית הדין אינו יכול לגזור דין מות, בהעדר התראת מחלל השבת עובר למעשה. — מעמיה, השווה פירושונו להלן, כה, ח. — הפר. הפ"ה הפתוחה במקום הצרויה באה בשל סוף הפסוק⁴⁵).

הפסוקים טו"ט. ויאמר אלהים אל-אברהם שרי אשתך
לא-תקרא את-שמה שרי, כי שרה שמה. וברכתי אתה
וגם נתתי ממנה לך בן, וברכתיה והיתה לגוים מלכי
עמים ממנה יהיו.

ושוב מופנה הדיבור האלהי אל אברהם ומבטיח לו בן משרי. בן זה יהיה אביהם של הצאצאים, אשר עמהם נכרתת הברית שבה מדובר כאן. ובתור אם צאצאי ברית זו משנה הוא ית' גם את שמה. אולם, בעוד

⁴⁰) וראה שם רש"י ד"ה המול ימול (המ'). —

⁴²) לפסוק יב (המ'). —

⁴³) חלק ב', ע' נ במהדורת מוסד הרב קוק (המ'). —

⁴⁴) שמות לא, יד, השווה שם פסוק טו, וכן לה, ב. —

⁴⁵) מכילתא לפסוק (המ'). —

⁴⁶) איזולד § 141 b. —

אשר אצל אברהם מתבאר השם החדש במפורש על ידי הכתוב, הרי מוזכר אצל שרי עצם השינוי בלבד, בלא ביאור כלשהו. וכבר עמדו על הבדל זה חכמינו ז"ל⁴⁶, באמנם: „אברם הוא אברהם — בתחילה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו. שרי היא שרה — בתחילה נעשית שרה לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו". ואכן, הכתוב מעלים ממנו את ביאורו של שמה החדש או משום שהשינוי הוא פשוט ביותר ומותר להניחו כמובן לכול, או משום שניתן להבינו מתוך הקבלה לשינוי שנעשה בשם אברהם. — שרי. אין להניח שחכמי התלמוד ראו בסיומת X את כינוי הקנין בגוף ראשון, כי אז היה צריך לפרש את השם המקורי שרי בתור — שרים שלי. ובצורה מפורשת יותר נאמר במדרש⁴⁷: „לשעבר היתה לעצמה, עכשיו תהא היא שרה לכל באי העולם". שרי מלשון שרר עם הסיומת X פירושו — בעלת תכונות השרה⁴⁸, שרה לעצמה או לאומתה, כלומר זו שתכונות השרה לה לעצמה או לחוגה המצומצם או שמכבדים אותה כשרה זו, מבלי שתהא שרה באמת. אולם עם היותה לאם אומה גדולה, אשר לה תהיה כאם גם שרה (כמו שאב פירושו גם אב וגם אדון), הרי היא הופכת לשרה ממש — „שרה לכל באי עולם". — שרה. לשון נקיבה של שר, מלה שאפשר להשתמש בה רק לגבי שליט שאכן סרים למשמעתו. — וברכת י אתה מוסב על שרה עצמה. — וברכת י ה מוסב על צאצאיה. — והיתה לגוים, כמו לעיל פסוק ו. — מלכי עמים, כמו שם.

פסוקים יז-יח. ויטל אברהם על־פניו ויצחק, ויאמר בלבו
הלכן מאה־שנה יולד ואם־שרה הבת־תשעים שנה תלד.
ויאמר אברהם אל־האלהים, לו ישמעאל יחיה לפניך.

ויפל. ושוב נופל אברהם על פניו, כדי להביע את הכנעתו ואת

⁴⁶ (ברכות יג ע"א. —

⁴⁷ בראשית רבה מז, א (המ"). —

⁴⁸ Die Fuerstliche. —

אימונו בהבטחתו ית'. — ויצחק. אונקלוס מתרגם „וחדיי“, הוזה אומר. הוא שמח. וכנראה שמתרגם כך משום שאין הקב"ה נוחף בו כמו בשרה. כאשר היא צוחקת⁴⁹), ואולי גם מתרגם כך משום שהנפילה על הפנים מוכיחה על בטחונו המלא של אברהם בהבטחת ה' וצחוקו אינו יכול איפוא לנבוע מאי-אימון כי אם משמחה. להלן ית. יב מתרגם אונקלוס „ותצחק“ — „וחייכת“. יונתן מתרגם „ותמה“, והשווה להלן אצל שרה. הרמב"ן מוכיח מכמה מקומות במקרא שהפועל לצחק יכול להתפרש במובן לשמחה. ואגב, גם לפי תרגום יונתן אין צחוק זה אלא ביטוי של תמיהה. אברהם מצטחק — הניגוד בין ההבטחה ודרך הטבע, הרגיל, הוא כה גדול עד שמעורר צחוקו. — הלבן מאה שנה וגו'. לפי הרמב"ן אין המלים „הלבן מאה שנה“ וגו' מהוות שאלה המראה על חוסר אימון, אלא הן מעין משפט קריאה, כמו „הגם הלם ראיתי“ וגו'⁵⁰), „הנגלה נגליתי“⁵¹) ועוד. ועוד הוא מפרש⁵²): „אין הפלא בן מאה שנה שיוליד, כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה, בני תשעים ובני מאה, גם בדורות האלה... אבל אמר הלבן מאה, שלא הוליד בבחורותו מן האשה הזאת, יוליד ממנה עתה אחרי מאה, ואחרי תשעים שפסק ממנה ארץ נשים“ וכו', כלומר התמיהה איננה על כך שהוא עצמו יוליד, הן הוליד עוד ארבעים שנה יותר מאוחר מקטורה⁵³). התמיהה היא על כך שעתה יוליד זרע מאותה אשה, שממנה לא הוליד בנעוריו. ואמנם, לא הבן מאה שנה יוליד כתיב כאן, כי אם „הלבן מאה שנה יולד“, והוא חושב דוקא על שרה, שכן זרע ממנה דוקא הובטח לו עכשיו⁵⁴). — לו ישמעאל

⁴⁹) להלן ית, יג. —

⁵⁰) לעיל טו, יג. —

⁵¹) שמואל א' ב, כז. —

⁵²) ד"ה הלבן מאה. —

⁵³) להלן כה, א"ב. —

⁵⁴) דילמן סובר ש„המחבר“ לא יכול היה לשים בפיו אברהם הבעת תמיהה על הבטחת ההולדה בהיותו בן מאה, משום שלפי אותו מחבר הגיע אברהם לגיל מאה שבעים וחמש, ואף משום שעוד יותר מאוחר מאשר בגיל מאה שנה נולדו לו בנים אחדים מקטורה. לפיכך הוא רוצה ליחס את המלים „הלבן... יולד“ לעורך, שהוסיף

וגו'. אברהם אבינו מודאג באשר לעתידו של ישמעאל. מן ההבטחה הזאת מסתבר לו, שישמעאל ימות לפניו, שכבר נתחייב בשל חטאיו, כי לא נראה לו שהוא אברהם, וכאי לבן נוסף — „איני כדאי לקבל מתן שכר כזה“⁵⁵). משום כך הוא מבקש שישמעאל יחיה, יהיה דוקא „לפניך“, כלומר „יחיה ביראתך“, כך מפרש רש"י⁵⁶). ואילו הרמב"ן מסיק מן התשובה שנאמרת לו לאברהם — „ולישמעאל שמעתך“⁵⁷) — כי אברהם לא בקש אלא על שלומו הגופני של בנו זה. „יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם“, וזאת משום שלא נראית לו בקשה אל ה' בדבר אורח חייו של ישמעאל, שהרי „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים“⁵⁸). ונראה ששתי הבקשות כלולות בדברי אברהם. הן הבקשה באשר לחייו הגשמיים של ישמעאל הן באשר לחיי רוחו.

הפסוקים יס"ב. ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך
בן וקראת את שמו יצחק, והקמתי את-בריתי אתו
לברית עולם לזרעו אחריו. ולישמעאל שמעתך הנה |
ברכתי אתו והפריתי אתו והרכיבתי אתו בכמאד מאד,
שנים-עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול. ואת-בריתי
אקים את-יצחק, אשר תלד לך שרה לכמעד הזה בשנה
האחרת.

אבל, אונקלוס מתרגם „בקושטא“. ה' עונה לבקשת אברהם — „לו ישמעאל יחיה לפניך“ — ששרה תלד את הבן הזה, שעמו תיכרת ברית עולם. אבל גם באשר לישמעאל נענית הבקשה, בכך שיהיה גדול

כאן תוספת משלו. אך מכיוון שגם „העורך“ ידע שתי עובדות אלה, אין בסברה זו משום תשובה. —

⁵⁵ רש"י ד"ה לו (המ'). —

⁵⁶ רש"י ד"ה חיה וכן בתרגום יונתן (המ'). —

⁵⁷ פסוק כ. —

⁵⁸ ברכות לג, ע"ב (המ'). —

ועצום. — שנים-עשר נשיאם. ראה להלן כה. יב ואילך. —
ואת-בריתי. אך לשם ההדגשה חוזר הקב"ה וקובע שהברית תהיה
רק עם יצחק וצאצאיו, ומכאן, שהמלה ברית במשמעה הצד אינה כוללת
את מצות המילה בלבד, אבל היא כוללת את כל ההתחייבויות הנובעות
מאות ברית זו. — למועד הזה, השווה לעיל ג. ח.

פסוק כב. ויכל לדבר אתו, ויעל אלהים מעל אברהם.

ויעל וגו'. פסוק זה מאפיין את מראה האלהים המצויין בראש
הפרק במלים „וירא ה'". אז ירד ה', כביכול, ועתה הוא עולה מעל
אברהם, חוזר אל מקום כבודו. וראה בענין מראה זה בפרק הבא.

פסוק כג. ויקח אברהם את-ישמעאל בנו ואת כל-ילידי
ביתו ואת כל-מקנת כספו כל-זכר באנשי בית אברהם,
וימל את-בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר
אתו אלהים.

בעצם היום הזה. אין אברהם משתהה בעשיית מצוות בוראו.
באותו יום שבו נצטווה, באותו יום עשה כמצווה עליו. אך לא נאמר
בפסוק זה דבר על מילת עצמו. במילת עצמו מדובר רק בפסוק הבא.
בתוספת קביעת זמן ביצוע המצווה, בהיותו בן תשעים ותשע שנה. ובאשר
לסדר זה — תחילה מילת בנו ואנשי ביתו ורק לבסוף מילת עצמו —
ראה בפירוש הרמב"ן.

הפסוקים כ"ז. ואברהם בן-תשעים ותשע שנה, בהמלו
בשר ערלתו. וישמעאל בנו בן-שלוש עשרה שנה, בהמלו
את בשר ערלתו. בעצם היום הזה נמול אברהם,
וישמעאל בנו. וכל-אנשי ביתו ילדי בית ומקנת-כספו
מאת בן-נבר, נמלו עמו.

ואברהם וגו'... וישמעאל וגו'. הכתוב מפרט את שנותיהם

של אברהם ושל ישמעאל בשעת המילה, אף על פי שהיה אפשר לחשבן על סמך תאריכים המוזכרים במקומות אחרים. הכוונה היא להבליט את זריזותו של אברהם אבינו בעשיית מצוותו ית': לא גילו ולא כאבי בנו יכלו לעכבו מקיום המצווה, ולו יום אחד. — בהמלו וגו'. הסיפור שבפסוקים אלה בא בקצב ריתמי, כמו במקומות רבים במקרא⁵⁹ — מאת בן-נכר מוסב על מקנת כסף; השווה להלן כה, י וכן מט, לב.

---

⁵⁹ לגבי הצורות „נמול... נמלו" השווה איזולד a 140 וגוניוס 72, a. 9. —